

Dr hab. Lucyna Dziaczkowska, prof. US

Szczecin, 17 lipca 2023 r.

Uniwersytet Szczeciński

Instytut Pedagogiki

Katedra Wczesnej Edukacji

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Sławomira Olczyka:

WYCHOWANIE MŁODZIEŻY W NAUCZANIU

JORGE MARIO BERGOGLIO – PAPIEŻA FRANCISZKA

napisanej

pod kierunkiem prof. dr hab. Aliny Rynio

Uwagi wstępne. Zasadność podjętego tematu

Przedłożona do oceny dysertacja doktorska, zatytułowana: *Wychowanie młodzieży w nauczaniu Jorge Mario Bergoglio – Papieża Franciszka* stanowi obszernie studium zagadnienia wskazanego w temacie. Z chwilą objęcia urzędu papieskiego argentyński kardynał Bergoglio stał się osobą koncentrującą na sobie zainteresowanie całego świata. Niezależnie bowiem od cywilizacyjnego odwrotu od uznawania autorytetu Kościoła Katolickiego, nauczanie kolejnych papieży jest nieustająco ważnym punktem odniesienia dla reprezentantów polityki, kultury, szerokich kręgów opinii publicznej. Papież Franciszek budzi często uznanie oraz szczerą sympatię społeczną. Jego wypowiedzi stają się dla wielu osób ważnymi życiowymi wskazaniem, bywają również – jak w przypadku każdej znanej osobistości – przedmiotem manipulacji medialnej. Z tych powodów aktualna głowa Kościoła Katolickiego jest kimś szczególnie ważnym w formowaniu myślenia i działania współczesnego człowieka, niezależnie od wyznawanego przezeń światopoglądu. Z tych samych powodów nauczanie papieskie powinno być w kręgu zainteresowania pedagogów – zarówno teoretyków, jak i praktyków. Stąd przyjęty przez Autora recenzowanej pracy temat należy uznać za (pedagogicznie) uzasadniony i wartościowy naukowo.

Struktura formalna pracy

Praca składa się ze *Wstępu*, czterech rozdziałów, uwieńczonych *Zakończeniem*, po którym została przedstawiona *Bibliografia* oraz *Streszczenie* (w języku polskim) i *Summary* (w języku angielskim). Zagadnienia szczegółowe, które wyznaczyły treści poszczególnych

rozdziałów to: *Kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka rozumienie młodzieży i wychowania* (rozdział I), *Współczesne papieżowi Franciszkowi wyzwania wychowawcze* (rozdział II), *Pedagogia młodzieży Jorge Mario Bergoglio* (rozdział III), *Ocena papieskiego sposobu postrzegania młodzieży i jej wychowania* (rozdział IV). Przywołane wyżej tytuły poszczególnych rozdziałów wskazują na istotne dla podjętego tematu szczegółowe kwestie i jako takie wypełniają zakres podjętego zagadnienia.

Merytoryczna ocena pracy

Poniżej sformułuję szczegółowe uwagi do poszczególnych elementów strukturalnych recenzowanej pracy.

Wstęp. W analizowanej tu rozprawie pełni on bardzo ważną rolę. Autor nie tylko gromadzi w nim argumenty na temat rangi podejmowanego zagadnienia, co czyni dość dobrze, ale również przedstawia metodologiczne założenia własnych poszukiwań badawczych. Na temat tych ostatnich można już z Autorem polemizować. Zaczniemy tę polemikę od przedmiotu badań. Nie jest on przedstawiony jasno i precyzyjnie. Autor pisze, że materialnym przedmiotem jego badań będzie „ukazanie postrzegania wychowania młodzieży w nauczaniu kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka (...)”, natomiast przedmiotem formalnym będzie „aspekt pedagogiczny uwzględniający złożoność i interdyscyplinarność wychowania rozumianego jako proces”. Tymczasem, przyjmując za Stefanem Kunowskim, że materialnym przedmiotem badań pedagogicznych jest „wszechstronny rozwój człowieka w ciągu całego życia”, a przedmiotem formalnym „dobro rozwojowe człowieka nie aktualnie pojęte, lecz realizujące się w przyszłości”, należałoby przyjąć w odniesieniu do podjętego tematu, że tym przedmiotem materialnym jest rozwój młodzieży (i jego uwarunkowania) w świetle nauczania kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka, natomiast przedmiotem formalnym są formułowane przez kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka ideały i cele wychowania młodzieży (jej – młodzieży – antycypowane przez kardynała/papieża dobro rozwojowe).

Sformułowany przez Autora problem główny: „Jakie walory wychowawcze niesie nauczanie kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka?” jest szerszy niż przyjęty temat, bowiem nie wnosi jego zawężenia do kategorii „wychowania młodzieży”.

Autor formułuje cztery problemy szczegółowe:

1. Jak kształtowała się działalność duszpastersko-pedagogiczna realizowana wśród młodzieży przez kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka?
2. Gdzie tkwi geneza jego poglądów pedagogicznych?
3. W jaki sposób wyraża się oryginalność i znaczenie papieskiego sposobu postrzegania młodzieży i jej wychowania?
4. Jakie wnioski można wyciągnąć z analizy nauczania papieża Franciszka skierowanego do młodych, do osób i instytucji oraz struktur społecznych działających na rzecz młodzieży i jej wychowania?

Mój polemiczny głos związany jest zwłaszcza z problemami nr 1. i 2. Nie miałabym tu zastrzeżeń, jeśli w problemie głównym pojawiłaby się kwestia uwarunkowań nauczania kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka w odniesieniu do wychowania młodzieży. Bo właśnie do tych uwarunkowań odnoszą się dwa pierwsze problemy. Nie znajduję też w pełni przekonującej odpowiedzi na te dwa pierwsze pytania w strukturze pracy (choć w rozdziale czwartym pojawia się podrozdział 4.1. *Geneza głoszonych poglądów* – nawiążę do tej kwestii w analizie rozdziału czwartego). Ponadto odpowiedź ta jest niepełna. Zabrakło bowiem wyrazistego motywu biograficznego Jorge Mario Bergoglio i głębszej analizy aktywności kardynalskiej w przyjętym zakresie tematycznym (we *Wstępie* Autor deklaruje, że „akcent położony będzie na okres papieski (...)”, ale tytuł pracy jest zobowiązujący). Można tu się tłumaczyć, że praca jest bardzo obszerna i to poszerzyłoby jej objętość. Niemniej jednak trudno jest ukazać i zrozumieć genezę nauczania obecnego papieża bez głębokiego wniknięcia w jego biografię i działalność duszpasterską do momentu powołania na Stolicę Piotrową.

Problemy: trzeci i czwarty, uznaję za zasadne w kontekście podejmowanego tematu i szczególnie istotne dla potwierdzenia pedagogicznego charakteru pracy.

Swoją drogą należy zauważyć, że ułożone w kolejnych rozdziałach szczegółowe zagadnienia, adekwatne do przyjętego tematu, w sposób najprostszy i najbardziej logiczny wskazują na szczegółową problematykę podjętych poszukiwań badawczych (rozd. I odpowiada na pytanie: Jak papież Franciszek rozumie pojęcia: młodzież i wychowanie?, rozdz. II – Jakie są współczesne papieżowi Franciszkowi wyzwania wychowania młodzieży?, rozdz. III – Jakie są istotne elementy pedagogii młodzieży Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka?, rozdz. IV – Jaka jest pedagogiczna wartość papieskiego nauczania na temat wychowania młodzieży?). We *Wstępie* Autor wyjaśnia jak będą skonstruowane te rozdziały, informując czytelnika o szczegółowych treściach, rozlokowanych w podrozdziałach.

Deklarowana we *Wstępie* metoda hermeneutyczna jest zasadnie przyjęta jako właściwa dla podjętych badań i choć Autor nie ukazuje szczegółowo jak ją zastosował, to można uznać, po lekturze dalszych treści, że została ona wykorzystana do odczytania znaczeń występujących w papieskim nauczaniu. Natomiast kolejna deklaracja wykorzystania „elementów metody biograficznej” (s. 8) nie została spełniona. Należałoby się tu bowiem spodziewać analizy biografii konkretnych osób – przede wszystkim samego Jorge Mario Bergoglio (co zostało zrealizowane fragmentarycznie), natomiast Autor odniósł ją *de facto* do „wyjaśnienia pojęć”, co raczej należałoby związać z fenomenologiczno-hermeneutycznymi regułami metodyki postępowania badawczego.

Rozdział I. *Kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka rozumienie młodzieży i wychowania* wprowadza czytelnika w istotne założenia papieża Franciszka, dotyczące sposobu pojmowania przez niego kategorii kluczowych dla recenzowanej pracy. Kategoriami tymi są: „młodzież” i „wychowanie”. Zapoznajemy się tu z oryginalną myślą głowy Kościoła katolickiego, że oto fundamentalną dla rozumienia tej pierwszej jest nie tyle kategoria „młodości”, ile kategoria „młodzi ludzie”, w odniesieniu do których „bycie młodym” oznacza „stan serca, który motywuje człowieka do szukania jego własnej drogi, do patrzenia na świat oczami przepełnionymi nadzieją”(s. 18-19). Autor identyfikuje – w mojej ocenie – bardzo trafnie, że proponowany przez papieża model pracy duszpasterskiej z młodymi to „model towarzyszenia i rozeznawania”. Taki sposób bycia z młodzieżą umożliwi likwidację przestarzałych form pracy, nie trafiających w potrzeby i możliwości współczesnego pokolenia młodych. Jednocześnie Franciszek – na co Autor wyraźnie wskazuje – nieustannie zachęca młodzież do korzystania z depozytu zgromadzonego przez pokolenia starszych, w szczególności dziadków. Zachęta ta ma istotne znaczenie kulturowe i więziotwórcze w czasach, gdy komunikacja międzypokoleniowa jest bardzo utrudniona (niepopularny model rodziny wielopokoleniowej, praca rodziców, postęp technologiczny, za którym starsi słabo nadążają).

Skupiając się w pierwszym rozdziale na stanowisku papieża w kwestii rozumienia młodzieży i jej wychowania, Autor sięga po bogatą literaturę z zakresu nauk społecznych oraz dokumentów Kościoła, prezentując jednocześnie współczesne uwarunkowania wychowania młodzieży (np. cyberprzemoc). Istotne jest to, że w tym kontekście pojawiają się prace pedagogiczne, wykorzystane przez Autora do ukazania istoty wspomnianych kategorii i zjawisk nimi określanych (przede wszystkim praca autorstwa Stefana Kunowskiego *Podstawy współczesnej pedagogiki*, prace ks. Luigi Giussaniego – którego stanowisko jest tu znaczące dla przybliżenia istoty myślenia pedagogicznego papieża Franciszka, prace A. Rynio, P.

Plichty i J. Pyżalskiego). Niemniej jednak mam tu również uwagę krytyczną, iż zabrakło w warstwie interpretacyjnej tego rozdziału odwołania się do prac autorów, którzy niejako wyznaczają kanon współczesnej polskiej pedagogiki ogólnej oraz pedagogiki personalistycznej, takich jak: Bogusław Śliwerski, Zbigniew Kwieciński, Maria Czerepaniak-Walczak, Maria Dudzikowa, ks. Marian Nowak.

Rozdział II. *Współczesne papieżowi Franciszkowi wyzwania wychowawcze* został ustrukturalizowany w dwóch podrozdziałach: 2.1. Obraz kryzysów i konfliktów przeżywanych przez społeczeństwa XXI wieku (tu zostały omówione zagadnienia: 2.1.1. Podstawowe kryzysy przeżywane w okresie młodości, 2.1.2. Kryzys wartości: przejawy i uwarunkowania); 2.2. Młodzież w poszukiwaniu tożsamości osobowej (2.2.1. Pragnienia, potrzeby, aspiracje, 2.2.2. Poszukiwanie autorytetów, otwartość na samowychowanie). Treści tego rozdziału stanowią bardzo ważny kontekst dla interpretacji pedagogii Franciszka. Zostały opracowane z należytą starannością i są potwierdzeniem wrażliwości Autora na współczesne problemy społeczno-kulturowe, rzutujące na rozwój i wychowanie młodzieży. Odwołują się również do interesującego kontekstu historycznego (ukazując przykłady heroizmu młodzieży – tu: włoskich skautów, których historia stała się fabułą współczesnego obrazu filmowego).

Rozdział III. *Pedagogia młodzieży Jorge Mario Bergoglio* w trzech podrozdziałach porusza trzy zasadnicze kwestie: 3.1. Cele i płaszczyzny wychowania młodzieży (tu: 3.1.1. Cele wychowania na płaszczyźnie osobowej, 3.1.2. Wychowanie na płaszczyźnie moralno-społecznej, 3.1.3. Wychowanie na płaszczyźnie kulturowo-aksjologicznej, 3.1.4. Wychowanie na płaszczyźnie religijnej), 3.2. Metodyczne elementy procesu wychowania i młodzieży (3.2.1. Aktywność podmiotowo-osobowa, 3.2.2. Autorytet, spotkanie, dialog, 3.2.3. Odniesienie do Prawdy, Dobra i Piękna), 3.3. Instytucjonalne i pozainstytucjonalne wychowanie młodzieży (3.3.1. Rola rodziny i państwa, 3.3.2. Szkoła i Kościół jako środowiska wychowawcze, 3.3.3. Zalecenia kierowane do nieformalnych grup i wspólnot wychowawczych, 3.3.4. Wskazania dotyczące środków społecznego przekazu).

Uznając zasadność poruszenia wszystkich powyższych kwestii i doceniając bogactwo treści zawartych w poszczególnych punktach, widziałabym nieco inaczej kolejność poruszanych zagadnień – konkretnie: podrozdział 3.2., prezentujący aksjologiczne podstawy wychowania, widziałabym jako pierwszy, a jego tytuł zamieniłabym na: „Konstytutywne elementy procesu wychowania i młodzieży” – sam Autor zresztą używa w treściach podrozdziału tego określenia – „konstytutywne” – jako podkreślającego istotność analizowanych elementów w pedagogii Franciszka.

Rozdział IV. *Ocena papieskiego sposobu postrzegania młodzieży i jej wychowania* ustrukturalizowany został w trzech podrozdziałach: 4.1. Geneza głoszonych poglądów, 4.2. Oryginalność papieskiej pedagogii towarzyszenia, 4.3. Znaczenie analizowanego aspektu nauczania (4.3.1. Nowość zakotwiczona w Tradycji, 4.3.2. Czytelność papieskiej wizji dla współczesnych). Rozpocznę tu swoje uwagi od zasugerowania rezygnacji (w tytule rozdziału) z arbitralnego określenia „ocena” na rzecz bardziej zasadnej kategorii „walory”. Pospieram się również z Autorem w kwestii tytułu 4.1. Geneza głoszonych poglądów. Genezą nazywamy „przyczyny, które wywołały powstanie czegoś lub doprowadziły do rozwoju czegoś”, także „sposób powstawania i rozwoju czegoś”. Tymczasem Autor omawia w tym podrozdziale przede wszystkim treści tych poglądów, ukazując ich istotę, a nie przyczynę. Być może liczy tu na inteligencję czytelnika, który zobaczy pewną ciągłość w poglądach kardynała Bergoglio i późniejszego papieża Franciszka. Co ciekawe takie „elementy genetyczne”, tkwiące w biografii papieża, znajdziemy dalej, gdy Autor omawia punkt 4.3.1. Nowość zakotwiczona w Tradycji, przywołując działania kard. Bergoglio, związane z siecią Szkół sąsiadujących i Szkół siostrzanych, przywołując w przypisie 144 ważny epizod biograficzny, związany z 17-letnim Bergoglio i jego spowiedzią św., uświadamiającą mu powołanie kapłańskie (s.273). Czynnikiem znaczącym w osiągnięciu pedagogicznego sukcesu papieża Franciszka jest nie tylko (wskazane przez Autora w tytule niniejszej pracy) „nauczanie papieskie”, ale przede wszystkim – co Autor zauważa – żywe uczestnictwo Franciszka w relacjach z młodymi, których ukoronowaniem są Światowe Dni Młodzieży. Ten fenomen, zapoczątkowany przez Jana Pawła II, wart był tu nawet osobnego potraktowania w odniesieniu do Franciszka (pojawia się dość wyraźnie w ostatnim rozdziale pracy, w punkcie 4.3.2., na str. 283-284), ale przy tej okazji można było pokazać pewną ciągłość działalności Kościoła w trosce o rozwój i wychowanie młodych.

Zakończenie stanowi szczegółową i wartościową syntezę przeprowadzonych poszukiwań badawczych, ukierunkowaną na uchwycenie istoty papieskiego (Franciszka) nauczania i działalności, skierowanych do młodzieży i jej wychowawców. Jednocześnie chciałabym tu wyrazić pewien niedosyt. Franciszek jest, niestety, dość często przeciwstawiany Janowi Pawłowi II i Benedyktowi XVI. „Niechący”(?) uczynił to także Autor recenzowanej dysertacji, pisząc w *Zakończeniu*: „Pontyfikat Franciszka różni się [przyp. rec. – oczywiście, że tak, bo inaczej człowiek nie stanowiłby niepowtarzalnej osobowej wartości] od dwóch poprzednich, obejmujących łącznie 35 lat. Po papieżu filozofie (1978-2005) i papieżu-teologu (2005-2013) Jorge Maria Bergoglio jawi się jako papież miłosierdzia lub jako papież peryferii”(s. 286). Zdanie to stanowi poważne uproszczenie,

niewskazane w pracy naukowej, bowiem każdy z wymienionych papieży wniósł w ogólnoludzką kulturę znaczący depozyt myśli związanej z nauką społeczną Kościoła, nawiązując jednocześnie do swoich poprzedników, każdy z nich wniósł także, a może przede wszystkim żywe świadectwo własnego życia. W pewien sposób ukazuje to przywołane w pracy stanowisko Bartolomeo Sorge (s. 269). Można by to wyrazić jeszcze bardziej sugestywnie, wykorzystując zostawiony przez poprzednich papieży niezwykle zróżnicowany depozyt myśli i działań w warstwie interpretacyjnej. Ograniczę się tu tylko do przykładu Jana Pawła II. Jego dzieła filozoficzne mogły tu zostać wykorzystane do interpretacji integralnego ujęcia osoby młodego człowieka i jego działania przez Franciszka (*vide: Miłość i odpowiedzialność, Osoba i czyn*). Ale nie zapominajmy, że Karol Wojtyła/Jan Paweł II był także teologiem, o czym świadczą jego rozprawy i artykuły o św. Janie od Krzyża, czy cykl środowych audiencji poświęconych teologii ciała, zebranych w zbiór *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*. To także potencjalnie cenne źródło dla interpretacji pedagogii młodzieży Franciszka. W szczególności „polski papież” zasługuje na miano papieża miłosierdzia i peryferii. Zarówno z racji swojego wkładu w katolicką naukę społeczną, podkreślającą godność każdego człowieka, wynikającą ze zbawczej miłości Boga i z jego miłosierdzia, czego wyrazem były choćby trzy pierwsze encykliki Jana Pawła II: *Redemptor hominis, Laborem exercens, Dives in misericordia*, jak i z powodu własnej biografii (nie tylko w jej papieskim wymiarze). Czy nie realizował postawy miłosiernego Samarytanina niosąc na rękach, przez 3 kilometry, w styczniu 1945 roku, 13-letnią Edith Zierer – żydowską dziewczynę, która wyszła wycieńczona z niemieckiego obozu pracy w Częstochowie? Czy nie czynił tego samego na peryferiach Krakowa, wśród chorych, biednych i cierpiących, gdzie go wzywała późniejsza błogosławiona pielęgniarka Hanna Chrzanowska, czy nie niósł miłosierdzia wykluczonym, gdy spotkał się w czasie pierwszej pielgrzymki papieskiej do Meksyku z mieszkańcami ubogiej dzielnicy Santa Cecilia, a potem z robotnikami, upominając się wobec całego świata o ich godność, wołając o ludzką solidarność, albo, gdy w czasie jednej z późniejszych pielgrzymek (do Korei Południowej) prosił (wbrew radom miejscowego duchowieństwa) o wizytę na wyspie trędowatych, gdzie każdego z 800 chorych osobiście uściskał (narażając się na zarażenie trędem), czy nie był pośrednikiem i dawcą miłosierdzia, gdy spotkał się z niedoszłym swoim zabójcą Ali Agcą i przebaczył mu jego czyn... Dlaczego ma nosić jedynie etykietę „papieża filozofa” (czy nawet poety), a Franciszek papieża „miłosierdzia i peryferii”?

Bibliografia. Autor zgromadził w *Bibliografii* bardzo bogatą literaturę źródłową w postaci encyklik, adhortacji, dokumentów Stolicy Apostolskiej, orędzi na Światowe Dni

Młodzieży oraz Światowe Dni Środków Masowego przekazu, listów, przemówień, tekstów audiencji, homilii, wystąpień wygłoszonych w czasie modlitwy Anioł Pański oraz różnych nabożeństw, których autorem jest papież Franciszek. W dziale *Literatura przedmiotowa* pojawiają się dodatkowo dwie prace kard. Jorge Mario Bergoglio oraz trzy tego samego autora już jako papieża. Także w *Opracowaniach* i w *Netografii* znajdują się pozycje autorstwa kard. Bergoglio/papieża Franciszka. W zakresie przywoływanych tekstów tytułowej postaci *Bibliografia* przedstawia się imponująco i świadczy o niezwykle rzetelnej pracy archiwalnej Autora. Za właściwie dobrane uznaję również pozostałe prace w zakresie *Literatury przedmiotowej* i *Opracowań*. Niedosyt jednak budzi u mnie fakt, o którym już wyżej wspomniałam – dość fragmentarycznego sięgania po prace stanowiące niejako kanon pedagogiki ogólnej, a także pedagogiki personalistycznej, jak również z zakresu źródłowej dla niej filozofii personalistycznej autorstwa Karola Wojtyły, który jako papież Jan Paweł II ma znaczący dorobek w zakresie integralnego ujmowania osoby ludzkiej i jej aktywności (w tym wychowania), a „przy okazji” jest patronem uczelni, w której odbywa się obrona niniejszej pracy.

* * *

W końcowych uwagach, dotyczących *meritum* pracy, chciałabym jednak wyrazić uznanie dla szczegółowości i obszerności przeprowadzonych przez Autora analiz. Przybliżają one czytelnikowi ogromne bogactwo nauczania Franciszka w odniesieniu do wychowania młodzieży, ukazują jego specyfikę.

Uwagi formalno-techniczne

Autor posługuje się na ogół poprawnym literacko językiem. Zastrzeżenia może budzić fakt, że nierzadko przejmuje niejako duszpasterski język papieża Franciszka, nie przekładając go na język naukowej pedagogiki. Np. pisząc (już bez cytowania papieża, a jedynie go parafrazując): „Bycie młodym polega zatem na otwieraniu przed Bogiem serca (...)” (s.19) itp.

Zdarzają się Autorowi nieliczne potknięcia o charakterze literówek, które w pojedynczych przypadkach zmieniają się, niestety, w błędy rzeczowe, kiedy np. Giovanni Montini (późniejszy papież Paweł VI) „zmienia się” w „Giovaniego Montoniego”(s. 96).

Konkluzja

Biorąc pod uwagę niewątpliwe walory poznawcze i naukowe recenzowanej dysertacji, pomimo wnoszonych uwag krytycznych, stwierdzam, iż rozprawa doktorska Pana mgra Sławomira Olczyka, zatytułowana: *Wychowanie młodzieży w nauczaniu Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka* spełnia warunki ustawowe, ustalone dla tego typu prac naukowych. W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lucyna Drwalisz